

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ

У статті проаналізовано актуальні питання економічної освіти учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів на сучасному етапі. Представлені основні аспекти економічного виховання учнів підліткового віку в умовах мінливої соціально-економічної ситуації в країні, їх підготовку до вибору майбутньої професії. Встановлено, що питання управління економічною освітою учнів залишається недостатньо розробленим у педагогічній теорії та практиці. Визначено цілі шкільної економічної освіти.

Ключові слова: економічна освіта; економічне виховання; шкільна молодь.

Постановка проблеми. Актуальність економічної освіти школярів на сучасному етапі обумовлена життєвою необхідністю їх адаптації до динамічно мінливих соціально-економічних умов життя, підвищеними вимогами до особистісних якостей майбутніх фахівців ринкової економіки – їх активності, самостійності, компетентності, діловитості, відповідальності.

Аналіз досліджень та публікацій. У вітчизняній теорії та практиці освіти питання економічної підготовки учнів розглядало чимало педагогів – дослідників, психологів, економістів. До найбільш вагомих робіт слід віднести праці вчених: О.В. Аксьонова "Методика викладання економіки", М.В. Вачевського та В.М. Мадзигона "Основи економіки", А.С. Нісімчука та О.С. Падалка "Сучасні педагогічні технології", І.Ф. Прокопенка, О.М. Комишанченка, В.І. Лозової "Экономическое образование школьников", О.Т. Шпак "Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти", в яких викладено та проаналізовано актуальні питання економічної освіти учнівської молоді, підготовки та удосконалення учителів які викладають предмети економічного спрямування у школі.

Виклад основного матеріалу. Реформування господарської системи корінним чином змінило значення економічних знань у суспільному житті України, бо ринкові відносини вимагають від суб'єктів господарювання осмислення та усвідомлення економічних процесів, відповідальності за результати власної трудової діяльності. Як засвідчує світовий досвід, при становленні ринкових відносин визначальну роль відіграють ринкові інституції, які задіяні в економічному просторі країни і кількість яких має тенденцію до зростання. Завдяки ринковим інституціям формується ринкове середовище, у межах якого продавець та покупець діють за законами ринку. Якщо Україна прагне побудувати цивілізований ринок, то і перші і другі повинні мати однакові економічні знання, що дає змогу вести взаємовигідний діалог. Незважаючи на актуальність формування ринкових інститутів, ще більш важливою проблемою для українського суспільства залишається зміна світогляду громадян.

Значну роль у досягненні цієї мети покладено на шкільну економічну освіту. У період економічної кризи і стагнації світової економіки, глобальних змін сучасного українського суспільства, зокрема, перехід на ринкову систему економіки, актуальним стало економічне виховання підростаючого покоління у родині та освітніх установах. Виховання дітей в цьому напрямку передбачає не тільки формування ділових якостей, таких як ощадливість, підприємливість, розважливість, а й накопичення знань, що стосуються проблем власності, розвитку підприємницької діяльності тощо.

Приступивши до реформування господарської системи відразу після проголошення незалежності, Україна зробила, безумовно, правильний вибір на користь природного розвитку суспільства, який забезпечували ринкові механізми. Економічна наука у країнах із ринковою економікою виконує роль дороговказу, на основі якого розробляється економічна політика, спрямована на розвиток національної економіки і формування принципово нового економічного мислення, без якого неможлива нова економічна психологія, нова економічна культура та нова економічна поведінка. Причому відповідна господарська поведінка стає обов'язковою для всіх членів суспільства.

У проведенні економічних реформ в Україні повинні бути зацікавлені як влада, так і населення. Якщо останнє не розуміє суті та мети реформи, то не підтримуватиме її, а відтак ці перетворення можуть або взагалі не розпочатися, або залишитися незавершеними, або їх упровадження зазнає невдач. Щоб змінити світогляд людей у нових історичних умовах, потрібно підняти значення економічних знань у духовному житті українського суспільства. Незважаючи на ротацію влади цього зроблено не було. Не маючи узгодженого, послідовного та чіткого плану дій, влада в Україні замість реалізації стратегічних цілей зосередила увагу на розв'язанні поточних проблем. Це так звана економіка "малих справ" [3]. Наслідком таких непослідовних, несистемних та необдуманих дій влади стала повільна перебудова системи господарювання за відсутності кардинальних змін у покращенні добробуту пересічних громадян. Не відчуваючи помітних зрушень в умовах життя, активність населення починає спадати, посилюються споживацькі й песимістичні настрої.

Низький рівень життя населення та економічне відставання України від країн, які одночасно з нею розпочали реформування господарських систем, спричинені тим, що ми не змогли наповнити новим

змістом нові господарські форми. Формалізм господарського життя, коли перевага надається формі, а не змісту, не дозволяє використати повною мірою потенціал ринкового механізму. Як засвідчує практика, в Україні не вдалося сформувати ринкову психологію, ринкове мислення та ринкову систему цінностей, без чого неможливо наповнити ринкові форми реальним змістом. Незріла ринкова система не спроможна забезпечити економічну стабільність,

Замість піднесення значення економічної науки і поширення економічних знань на всі верстви населення, чого вимагає нова філософія суспільного життя, в Україні все робиться навпаки.

Економічна освіта в школі необхідна для виховання в учнів економічної культури, для здатності правильно розуміти як відбуваються соціально-економічні процеси і активно брати участь в діяльності суспільства. В умовах становлення ринкових відносин, принциповою ознакою є вільна орієнтація і пристосування учнів до економічного механізму регулювання ринку. Сьогодні вже ніхто не сперечається, чи потрібні знання економіки історіку, філологу, математику чи фізику. Економічні знання по своїй сутності є універсальними і застосовуються в різних галузях. Кожен з нас у житті виступає і як виробник, і як споживач, і як громадянин.

Сучасні економічні, політичні й соціальні зрушення в суспільстві висувають нові вимоги до шкільної молоді, до її вміння гармонійно співіснувати із суспільством, знати свої права та обов'язки, самостійно обирати свій шлях у житті, вміти правильно приймати рішення в умовах вибору, реалізувати свої здібності. З огляду на це формування та розвиток людини є однією з актуальних проблем, що стоять перед педагогічною наукою і практикою.

Вважаємо, що викладання економіки в школі це не данина моді, не поточна кон'юнктура, не реакція на збільшення попиту на економічні знання. Економічна освіта накладає відбиток на загальний світогляд людини, що впливає на його культурний рівень, сприяє виробленню адекватних уявлень про дійсність, яка оточує. Вивчення економіки допомагає учням отримати більш повне уявлення про формування й розвиток суспільства, дає їм змогу сформувати цілісну картину навколишнього світу, визначити свою життєву позицію [3].

Виходячи зі сказаного, необхідно наблизити зміст навчання до змісту життя; спрямувати навчання на пояснення життєвих ситуацій, підготовку компетентної людини. Зміст освіти має бути осучасненим таким чином, щоб випускники могли швидко адаптуватися в самостійному житті, цілеспрямовано використати свій потенціал як для самореалізації в професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства, держави.

Введення до шкільної програми курсу з основ економічних знань повинно допомогти частково вирішити ці питання. На жаль, у цих програмах акцент зроблено на підготовку учнів до економічних ВНЗ для подальшого професійного навчання. З'явилися державні та приватні школи економічного профілю, підручники з основ економічної теорії перекладені в основному із західної навчальної та методичної літератури. Усе це призвело до перенасичення ринку праці економістами з вищою освітою. Проте економіки слід навчати не тільки економістів. Володіючи грамотним економічним мисленням, людина сама вибере найбільш раціональну поведінку. Жити в новій економіці, в ринковому середовищі без елементарних знань законів цього середовища просто неможливо.

З огляду на вищезазначене, шкільний курс економіки повинен орієнтуватися не тільки на потреби вищої школи. Основна його мета – економічна та правова грамотність учнів, які, в свою чергу, створюють середовище для формування громадянської самосвідомості. Економіка не є сферою складання зусиль лише професійних економістів. У повсякденному житті в ній беруть участь усі члени суспільства. В умовах сучасної ринкової економіки бути економістом зобов'язаний кожен. Це зумовлено необхідністю в будь-якій справі враховувати співвідношення витрат і вигод.

У науковій літературі ряд авторів розглядає економічну освіту як "... процес засвоєння знань, умінь і навичок з метою формування соціально-психологічних якостей особистості з економічним мисленням..." [6]; як "важливий компонент загальної і професійно-технологічної культури працівників, що передбачає формування економічного мислення, економічно усвідомленого ставлення до праці, природи, матеріальних цінностей" [7]. Деякі дослідники у визначенні поняття "економічна освіта" уточнюють, які саме знання, уміння, навички повинна засвоїти молодь, – знання економічних законів і категорій, ролі праці в суспільстві, знання економічної політики держави, оволодіння вміннями й навичками економічних розрахунків, вироблення вмінь аналізувати економічні процеси і явища, вміння організувати економічну діяльність (А.Ф. Аменд, В.А. Мясников, І.А. Сасова).

Визначаючи "економічну освіту", будемо спиратися на точку зору А.Ф. Аменда, який трактує її як "процес і результат засвоєння молоддю, що навчається, систематизованих економічних знань, умінь і навичок, формування принципів і їх практичне застосування" [2]. Таким чином, визначення поняття "економічна освіта" дає змогу зробити висновок про те, що воно є основою економічного виховання особи школяра й основою формування економічної культури, оскільки сприяє розвитку економічного мислення та є умовою ефективної економічної діяльності.

Віддаючи належне дослідженням з проблем економічної освіти, необхідно відзначити, що питання управління економічною освітою учнів залишається недостатньо розробленим у педагогічній теорії і практиці. У процесі аналізу різноманітних наукових джерел виявлено ряд існуючих суперечностей:

– між потребою шкіл у випускниках, здатних вільно орієнтуватися в соціально-економічній, трудовій діяльності і фактично низьким рівнем підготовки педагогічних колективів і керівників установ до реалізації управління процесом соціально-економічного становлення учнів;

– між швидкими темпами поширення економічної освіти, його якісними змінами й фактично відсутністю теоретичних і методичних розробок ефективних механізмів управління його розвитком.

У зв'язку із цим найважливішого значення набуває проблема швидкого формування та реорганізації системи економічної освіти, яка ставила завдання не тільки щодо підготовки кадрів високої кваліфікації в галузі економіки, а й перепідготовки кадрів і підвищення кваліфікації фахівців, а також економічної освіти всіх верств суспільства.

Дослідження всього розмаїття економічних відносин, в які вступають члени суспільства, дає змогу визначити цілі шкільної економічної освіти:

– оволодіння учнів базовими знаннями та вміннями, необхідними для продовження навчання, що дасть змогу сформувати розумні економічні потреби особистості, економічне мислення суб'єкта, внаслідок чого виникнуть можливості знаходження ефективних шляхів вирішення економічних завдань, уміння раціонального використання наявних у його розпорядженні матеріальних ресурсів;

– оцінювати власні можливості, розкривати сутність економічних процесів і законів, пов'язаних з повсякденним життям окремої людини, використовувати взаємодопомогу, взаємоперевірку під час співробітництва учнів у навчальному процесі, робити словесний аналіз навчального матеріалу, підбивати підсумки навчальної діяльності, вдосконалювати логічні операції;

– характеризувати механізм задоволення потреб, необхідність господарчої діяльності й фактори, що її визначають, формувати економічний спосіб мислення та його застосування на практиці, самоусвідомлювати необхідність здорового способу життя, використовувати матеріали засобів масової інформації й можливостей Інтернету як джерел інформації про економічні показники та явища;

– обирати власний спосіб одержування майбутніх доходів, аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці для визначення майбутньої сфери працевлаштування, розширювати свій словниковий запас через термінологічну базу предмета, використовувати нетрадиційні підходи до розв'язання завдань;

– співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними та екологічними ресурсами, інтересами й потребами інших людей та суспільства, застосовувати технології моніторингу ресурсів і забезпечення стійкого розвитку;

– складати й оцінювати плани підприємницької діяльності та особисті бізнес-проекти, розробляти прості моделі дій та приймати економічно й екологічно обгрунтовані рішення в динамічному світі;

– уявляти місце людини й домашнього господарства в економічних процесах, які відбуваються в державі, захищати права власності, формувати навички використання навчальної та енциклопедичної літератури, заохочуватися до активного спілкування, аналізувати економічні ситуації, які відображені в творах художньої літератури;

– користуватися інформацією про основні тенденції й проблеми розвитку сучасної світової економіки та економіки України, знайомитись з економічними, національними й культурними особливостями, побутом мешканців інших країн, формувати толерантне ставлення до інших людей, удосконалювати свої загальнонавчальні вміння, заохочуватися до творчості відповідно до власних індивідуальних особливостей [8].

Для поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання в старшій школі пропонуються курси за вибором, які враховують інтереси, здібності та життєві плани учнів, з одного боку, і відповідають профілю школи, з іншого. До варіативної частини профільної школи віднесено такі економічні курси: "Основи підприємницької діяльності", "Власна справа", "Основи менеджменту", "Основи інтелектуальної власності", "Основи споживчих знань", "Цікава економіка", "Глобалізація" тощо.

Розвиток не тільки економічного мислення, але й фінансових компетенцій і культури має забезпечувати новий курс "Фінансова грамотність", який пройшов апробацію в деяких школах різних регіонів. Курс за вибором "Фінансова грамотність", підготовлений Університетом банківської справи Національного Банку України, передбачає ознайомлення учнів 10-х класів з сучасними фінансовими продуктами та послугами, розвиток в них навичок використання таких продуктів, а також вміння планувати власне фінансове майбуття. Відповідно до загальних цілей курсу основні завдання полягають в тому, щоб через практичну діяльність, адаптовану до вікових особливостей учнів, сформувати певні економічні компетенції. Навчально-методичний комплект, підготовлений за загальною редакцією професора Смовженко Т.С., включає програму курсу, навчальний посібник, робочий зошит для учнів [10].

Підвищений інтерес шкільної молоді викликає проблема розвитку підприємливості як необхідної в сучасному світі якості особистості. Держава зацікавлена в розвитку підприємництва, і це відповідає національним інтересам, оскільки сприяє зміцненню ринкової економіки, створенню робочих місць і зниженню безробіття, росту обсягу вироблених товарів та послуг, реалізації соціальних програм та вирішення інших соціально-економічних проблем. Це обумовлює соціальне замовлення суспільства щодо підготовки молоді до підприємницької діяльності.

У наш час у багатьох країнах світу вивчення економічних дисциплін та основ підприємництва в загальноосвітніх навчальних закладах забезпечує підготовку учнів до життєдіяльності в умовах ринкової економіки. Відповідно до світових тенденцій підготовка старшокласників до підприємницької діяльності є одним з актуальних напрямів сучасної освіти і в нашій країні. Тому Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського спільно із своїми колегами долучився до роботи в українсько-польському проекті "Шкільна академія підприємництва", загальною метою якого є

підтримка суспільно-економічного сталого розвитку країн перехідної економіки у виконанні заходів, які мають на меті підвищення рівня освіти і професійної кваліфікації суспільства через запровадження підприємницької освіти в школі. Конкретними цілями проекту є: розвиток в учнів та вчителів культури підприємництва та необхідних компетентностей для досягнення успіху в бізнесі або професійній кар'єрі; обмін досвідом у запровадженні в шкільну практику заходів, пов'язаних з розвитком професійної активності та підприємливості. Кінцевою цільовою групою проекту є вчителі та учні старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, які прагнуть сформувати в собі вміння втілювати ідеї в життя.

Висновки. Узагальнення науково-педагогічних джерел та існуючого досвіду свідчить про те, що економічна освіта учнів здійснюватиметься найефективніше, якщо в процесі її здобуття буде пробуджений інтерес до економіки як сфери життєдіяльності людини та людського суспільства. В Школа здійснюватиме системний підхід до її здобуття. Впровадження в навчальний процес предмету "Фінансова грамотність", виховання в учнів підприємливості сприятимуть вирішенню цієї проблеми.. Досліджувана проблема потребує подальшої розробки.

Використані джерела

1. Аксьонова О.В. Методика викладання економіки: Навчальний посібник / О.В. Аксьонова. – К: КНЕУ, 1998. – 280 с.
2. Аменд, А.Ф. Проблемы воспитания, обучения и развития подрастающего поколения [Текст]: избранные статьи: в 2 т. / А.Ф. Аменд; под общ. ред. А.А. Саламатова, А.А. Горчинской. – Челябинск: Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 2010. – Т. 1. – 505 с.
3. Вачевський М.В. Основи економіки. Навчальний посібник для учнів ліцеїв, коледжів, гімназій та загальноосвітніх шкіл 10 – 11– 12 класів. / М. Вачевський, В. Мадзігон. – К: Педагогічна думка. – 2007. – 612 с.
4. Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина І. 10-11 класи (для 11 класу). – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008.
5. Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина ІІ. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008.
6. Нісімчук А.С. Сучасні педагогічні технології : Навчальний посібник / Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. – К: Видавничий центр "Просвіта", 2000. – 368 с.
7. Основи споживчих знань / Гільберг Т.Г., Капіруліна С.Л., Довгань А.І. та ін. – ЄС і ПРООН, 2008.
8. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень. – К., 2010.
9. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 10-11 класи. Профільний рівень. – К., 2010.
10. Програми для профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів. 10-11 кл. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2006.

Pronikova I.

ECONOMIC EDUCATION OF PUPILS

The most important issues of economic education of senior school pupils in the modern period are analyzed at the article. The main aspects of economic education of adolescent pupils under the changeable social and economic situation of the country, their training concerning selection of future profession are studied. It contains main aspects of the economic education of pupils in the context of the changing socio-economic situation in the country, their preparation to choose future profession. Particularly, it is mentioned that the school met with the task that had never faced before. It consists in the preparation for social, labor, pedagogical, psychological adaptation of pupils and school leavers. Economic education includes the development of pupils' conscious attitude towards economic knowledge, work and results, towards time, environment and money. We have found out that the economic education requires the development of economic way of thinking, moral and business qualities formed during economic and social activities. Economic training is the most important factor determining its efficiency of economic education.

This is the reason why nowadays a lot of attention is paid to economic education and training at both primary, secondary and high school, development of economic culture of students during the continuous economic training, use of interdisciplinary connections of Economy with other basic subjects, content, organization and methodology not only as theoretical economical training but also as the practical one. Pupils' economic education will be more effective if it tickles up the interest to economy as life sphere of people and human society, if there is system approach to its organization at school.

Key words: economic education, economic training, pupils.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2015